

3-ТОМ, 3 - SON
ЎҚУВЧИЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ФИКРЛАШ САЛОҲИЯТИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШ

Мусаева Дилфуза Абдурахмоновна

Низомий номидаги ТДПУ Сурдопедагогика ва махсус педагогиканинг
клиник асослари кафедраси катта уқитувчиси

Садуллаева Мохларойим

305 логопедия йуналиши талабаси

Таълим-тарбия шахсни умуминсоний ва миллий қадриятлар руҳида тарбиялаш, шунингдек ҳар томонлама ривожланган шахсни камолотга етказишга йўналтирувчи жараёндир.

Фикр бу жараённинг ўзига хос маҳсули ҳисобланади. Тарих ва ҳатто орттирилган тажриба бизга кўплаб мисолларни берадики, ҳар бир инсон ўзича фикрлайди. Фикр- бу инсон онгининг маҳсули бўлиб, атроф-муҳитга, воқеликдаги ҳодисаларга, нарса ва шахсларга нисбатан билдирилади. Ҳар бир шахсда бирор нарсага баҳо бериш учун ўзининг фикрлаш одати, оддий фикрлаш йўли мавжуд. Ва бу ҳолат нафақат бир қатор инсонларга таълуқли бўлиб, у бутун бошли халқлар, давлатлар, бутун босқичларга хосдир. Бошқаларга нисбатан ўзгача фикрловчи, борлиққа ўзгача кўз билан қаровчи кишилар ҳар бир инсонлар даврасида, ҳар бир даврда мавжуд бўлган. Ностандарт фикрлаш деярли барча кашфиётлар, илмий янгиликларни очиш, яратишни юзага келиши асосини ташкил этади. Улар барча замонларда инсониятни тараққиётга бошловчи ғояларнинг туғилишига сабаб бўлган.

Ўқувчиларнинг мустақил фикрлаш жараёнининг асосий мазмуни ва ўзига хос хусусиятларини биз қуйидагиларда кўрамиз: ишни бажариш жараёнида ўқувчи ўқитувчининг ёрдамидан халос бўлади, олдида қўйилган, лекин енгиб ўтиш қийин бўлган қийинчиликлар билан боғлиқ бўлган масала билан бирга-бирга қолади. Бундай топшириқни бажариб, ўқувчи ўз билим, кўникма ва малакаларига, шахсий кузатувчанлигига, фикрлашига таянган ҳолда ўз кучини синаб кўриши, ечиш йўллари топиши ва уни ниҳоясига етказиши керак. Агар берилган топшириқ ўқувчининг тайёргарлик даражасига мувофиқ келмай

3-TOM, 3 - SON

қолсагина, ўқитувчи ўқувчига аралашиши, топшириқни бажаришда бевосита ёрдам бериши мумкин. Шунинг учун берилган топшириқлар ўқувчининг тайёргарлик даражасини ҳисобга олиш керак. Бу ҳолда ўқитувчи у ёки бу қийинчиликларни бартараф этиш юзасидан чоралар кўради. Қайд этилган ишларнинг амалиётдаги натижасини олиб қараганимизда олдимизда қатор муаммолар мавжудлиги кўринади.

Ўқувчиларнинг мустақил фикрлаш салоҳиятини ривожлантиришдаги бугунги кундаги муаммолар:

- Таълим бериш ва камол топтиришга йўналтирилган хизматлар кўрсатувчи муассасалар тармоғининг етарли эмаслиги, бундай хизмат турларининг самарадорлиги пастлиги;
- Маҳоратли, тажрибали ўқитувчиларнинг етарли эмаслиги;
- Ўқитишнинг самарали методлари, усуллари, шакллари ва воситаларининг етарли эмаслиги;
- Ота-оналар, маҳалла фаоллари билан фан ўқитувчилари ўртасидаги ҳамкорликнинг талаб даражасида эмаслиги;

Юқоридагилар ўқувчиларнинг мустақил фикрлаш салоҳиятларини ривожлантиришнинг педагогик муаммоси сифатида қаралганда уларнинг ечимлари таълим-тарбия жараёнининг сифатини оширишга хизмат қилади. Ўз қараши, ўз таҳлили билан ўз фикрига эга бўлган шахс тараққиётга хизмат қилади. Ўқувчида дастлабки пайдо бўлган фикрларни илғай олиш, уни ривожлантириш ва ғоя шаклига келтириш жараёнини назорат қилиш ва якунига етказиш ўқитувчи фаолияти билан боғлиқ.

Фикр юритиш (тафаккур) – ҳазрати инсон ақлий фаолияти, ақл-заковати, муомала жараёни, онгли хатти-ҳаракатларининг юксак шакли ҳисобланади. Мустақил фикрлаш теvarак-атроф, ижтимоий муҳитни ҳамда воқеликни билиш курули шунингдек, инсоннинг кенг кўламдаги фаолиятини оқилона, омилкорлик билан амалга оширишнинг асосий шарти ҳисобланади. Мустақил фикр юритиш жараёнида инсонда фикр, мулоҳаза, ғоя, фараз, мақсад кабилар вужудга келади ва улар онгда тушунчалар, ҳукмлар, хулосалар шаклида ифодаланади. Мустақил фикр юритиш тил ва нутқ билан чамбарчас боғлиқ равишда намоён бўлади ҳамда улар узлуксиз тарзда бир-бирини тақозо этади. Худди шу боисдан инсон ўзининг мустақил фикрлаши (мулоқоти), нутқи ҳамда онгли хулқ-атвори туфайли борлиқдаги мавжудотлардан тубдан ажралиб туради.

3-TOM, 3 - SON

Инсон мустақил фикр юритиш фаолиятида ўзи акс эттирган, сезган, идрок қилган, тасаввур этган, хотирлаб қолган нарса ва ҳодисаларнинг тўғрилиги, аниқлиги, ҳақиқийлиги, ҳаққонийлиги ёки уларнинг воқеликка мос (мутаносиб) тушунишини аниқлайди. Борлиқни билиш жараёнида ҳосил қилинган ҳукмлар, тушунчалар, ҳулосалар, фаразлар (тахминлар), чиқарилган қарорларни нечоғлиқ аниқлигини белгилаб олади. Инсон мустақил фикрлаши орқали воқеликни умумлаштириб, билвосита ва бевосита акс эттиради, нарса ва ҳодисалар ўртасидаги ички, мураккаб боғланишлар, муносабатлар, хоссалар, хусусиятлар ҳамда механизмларни англаб етади. Бинобарин, инсон муаяйн қонун, қонуният ва қоидаларга асосланган ҳолда табиий, ижтимоий ҳодиса ва воқеаларнинг вужудга келиши, кечиши, ривожланиши ҳамда оқибатини олдиндан кўриб туриш имкониятига эга. Ҳозирги замон кишисининг билиш ва амалий фаолиятини оқилона, одилона, омилкорлик билан ташкил қилишда мустақил фикр юритишнинг аҳамияти тобора ортиб бормоқда. Хусусан, ўқувчининг назария билан амалиётнинг бир-бирига мувофиқлигини англаши ҳам муҳим. Ваҳоланки ижтимоий-гуманитар таълим жараёнида бу ҳолатнинг нечоғлиқ аҳамият касб этганлигини амалиётдаги таҳлиллар асосида муаммоларни келтиришимиз мумкин.

Ижтимоий-гуманитар таълим жараёнида ўқувчиларнинг мустақил фикрлаш салоҳиятини ривожлантиришдаги муаммолар:

- Ўқувчиларнинг ўқув фанларига қизиқишларининг етарли эмаслиги;
- Ўтмиш, бугун ва келажак ўртасидаги боғлиқликнинг талаб даражасида ўқувчиларга етказиб берилмаслиги;
- Воқеа-ҳодисаларга, умуман мавзуга оид ўқувчиларнинг мустақил қарашларининг шаклланмаганлиги;
- Ўқувчидаги фикрларни ривожлантириш, ижодий қобилиятларини ривожлантириш чора-тадбирларининг етарли эмаслиги;

Бу жараёнда ўқувчи шахсининг фикр юритиш кўникмаси малакага айлантирилади.

Одатда фикр юритиш воқеликни умумлаштириш даражасига, муаммони ечиш воситасининг хусусиятига, объектнинг субъект учун янгилиги, шахснинг фаоллик кўрсаткичига кўра бир неча турларга ажратиб татқиқ қилинади. Мустақил фикрлаш ақлий фаолият сифатида олиб қаралганда, инсон томонидан масалалар, топшириқлар ечиш назарда тутилади, уларнинг шартлари, моҳияти,

3-TOM, 3 - SON

тузилиши, шакллари ва шахснинг англашинув имкониятлари кузатилади. Масала, муаммо, топшириқ ечиш (ҳал қилиш, бажариш) шахснинг эҳтиёжи, қизиқиши, майли, ҳаракат тарзи, қобилиятини, истеъдоди, салоҳияти билан боғлиқ равишда олиб қаралади, уларнинг талабларини қабул қилиш, муайян қарорга келиш, воситалар қидириш мустақил фикр юритишининг мустаҳкам негизини ташкил қилади. Инсоннинг инсон томонидан идрок қилиниши, яъни нотаниш шахснинг руҳий ҳолатини аниқлаш, тахмин қилиш, энг зарур аломат ва белгиларни тўплаш ҳам мустақил фикрлаш маҳсулидир. Мазкур мураккаб босқичли билиш жараёни инсондан иродавий зўр беришни, ақлий жиддийликни, онгли муносабатни, барқарор вазиятни, қулай шарт-шароитларни талаб қилади, натижада маълум қарор қабул қилинади, муайян хулосага келинади

Фойдаланилган адабиётлар

1. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования: Мышление и реч. Проблемы психологического развития ребенка/ под. ред. Л.Н.Леонтьева. –М: Учпедгиз, 1956. –519 с.
2. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М: Прогресс, 1990. – 336с.
3. Ғозиев Э. Тафаккур психологияси. – Т.: Фан, 1990. – 146 б.
4. К.Хошимов, С.Нишонова, М.Иномова ва бошқ. Педагогика тарихи: (Педагогика олий ўқув юртлари ва дорилфунунлари талабалари учун ўқув қўлланма) – Т.: Ўқитувчи, 1996. –488 б.

